

Az utolsó magyar sámán

I.

Kálmány Lajosnak hívták, öreg falusi pap volt, most nyolc esztendeje jelentették róla a pesti lapok, hogy elhunyt Szegeden, amelynek társadalma nagy részvét mellett temette el s hogy a legkiválóbb magyar folklorista halálhírét mély részvéttel fogadja az egész magyar tudományos világ.

Dehogyan fogadta részvéttel... 1920 elejét írták akkor. Hol volt akkor az egész magyar tudományos világ? S ha volt, bizony egészen más dolga volt neki, mint halottakat megeleveníteni. Inkább az élők közül kellett halottakat csinálni, legalább úgy in effigie. Akkor folytak az igazoltatási eljárások a Tudományos Akadémiától kezdve a rókabögyösi paprikahasító-lányok önképzőköreig. Istenem, hogy az ilyen szép világ is elmúlik!

Aztán nem is akkor halt meg Kálmány Lajos, mikor a lapok eltemették, hanem vagy másfél hónappal azelőtt. Csakhogy ennyi időbe került, míg Szegedről Budapestre ért a hír. Szeged akkor francia impérium alatt volt és éjszakánként madagaszkári szerecsenek igazoltatták az uccán a népeket. Nem fölhányásképpen mondom, hiszen ez is elmúlt már s különben is ezek a malgasszok nagyon barátságos és jókedélyű úriemberek voltak. Legföljebb azt mondták a riadt polgárnak:

– Na, mit felsz, fene pofádba? Van kell neked jó szigarette?

Ingyen barátságból adták, nem kérek érte aranyórát senkitől se.

A Kálmány Lajos temetéséhez is ilyen fekete uraság szolgáltatta a díszőrséget. Ott posztolt a francia tábornok kapujában s mikor elhaladt mellette a gyászkocsi, szalutált a halottnak. Ez képviselte az úgynevezett társadalmi részvétet. A három kapa- kaszakerülő, alá a temetőig kísért a néhai papot, a kocsitú térdig felcsapó latyakjában, az nem számított. Az nem társadalom volt, csak három vidéki skriblifex.

Szóval a nekrológnak csak a lényege volt igaz, de az aztán csakugyan igaz volt. A

legkiválóbb magyar folklorista meghalt.

II.

Én sohase láttam sámánt, csak régi északi útleírások rézmetszetein, de mikor Kálmány Lajossal találkoztam, mindig olyan gyerekes hidegrázást éreztem: ilyenek lehettek őshitünk papjai ott az Obi meg a Káma körül a szent nyírligetekben. Oszlopokon járó nagytestű óriás, magamformájú ember, pedig én is megütöm a mértéket, kihasadt volna belőle kettő. Példátlanul nagy gömbölyű koponya, violásba játszó, tömpe orrú szokrateszi arccal, pillátlan kerek szemekkel, különös tüzes katlanokkal, amelyekben egyszerre forrott fájdalom gyűlölet, cinizmus és fanatizmus. Az egyik karja szélütötten lógott, a másikkal mindig keféltette a kizöldült, eltükrösödött hosszú papi civilkabát mellét s mentől jobban keféltette, annál több lett azon a pehely, a kenyérmorzsa és az a mefitikus bűzű dohánykaparék, amely belesül a pipa aljába s onnan csak furfangos vasszerkezetekkel hozható napvilágra s mintha ez mind a kabátujjból ömlött volna, mint valami kifogyhatatlan bőségszaruból.

Hiszen tudom én, hogy ez a leírás nem nagyon vág a sámánokra, de azért én Kálmány Lajosnak a nyakába mégis sokkal jobban oda tudtam képzelni a varázsdobot, mint a stólát s benne láttam az ősmagyar titkok tudóját, aki egymaga tudja még a járást a titokzatos magyar olimpuson, amelynek a lakói ezer esztendővel ezelőtt hol lesüllyedtek a keresztény pokol fenekére, hol felmagasztosodtak a glóriatermő égi mezőkre.

III.

A „Boldogságos Szűz”-et, a „Beats Virgo”-t a magyar nép *Boldogasszony*-nak hívja, amiről a többi európai kereszténység nem tud. És nekünk nem is egy Boldogasszonyunk van, hanem sok s azok közt több olyan, amit más keresztény népek nem ismernek. Nekünk nemcsak gyertyaszentelő, gyümölcsoltó, sarlós, havi Boldogasszonyunk van, hanem

Nagy-Boldogasszonyunk

is,

Kis-Boldogasszonyunk

is, akit röviden

Kisasszonyunk

tisztelnek. Ilyen rangbeli megkülönböztetés a Mária-kultuszban másfelé nincs. Se más népek Beata Virgó-ja

pántlikát, kötőt, papucsot

nem visel, mint a magyar Boldogasszony. Az is különös, hogy a szegedi menyecske *Boldogasszony-ágyat* fekszik s a keresztelőlakomán *Boldogasszony-poharat* isznak. Csupa olyan ősiség, amelynek gyökerei a keresztény szent legendában meg nem találhatók. Honnan valók hát, hol találta őket a magyar néphit?

Hozta az őshazából, Turán füvellő mezőiről, a nyírfaligetekből, a szent források mellől, ahol a révületbe esett sámánoknak megnyílt az ég. Mikor az új hazában az első király elloccsolta a szentelt vízzel a szentelt tüzet, a pogány olimpus lakói bukott istennek szokása szerint menekültek, ki hová tudott. Az egyik elbújt egy gyerekmondókába, a másik egy népmesébe, a harmadik elálarcolta magát egy dallal, a negyedik beállt tréfás szitoknak, figurás átoknak s aki ártó isten volt a Volgánál, abból a Tisza mentin lett országa vesztett *fene*, noha még így is igen tekintetes és nagy nemzetségű állat és akit a sámánok talán még dobveréssel tiszteltek, abból itt már csak a kanászgyerekek csináltak kultuszt; azok is csak úgy, hogy rákiabáltak egymásra: „az íz egyen meg!”

A pogány mitológia öreg istenének a neve nem maradt ránk, az valahol elkallódott az ó-hit és az új-hit harcaiban, – a férfiak mindig állhatatlanok voltak. Az asszonyokban mindig több volt a ragaszkodás az égiekhez, azok a maguk pártfogóit átsegítették az új vallásba is, az talán nem is volt olyan nehéz, hiszen a szép, szelíd, tiszta Mária nem lehetett nekik idegen. Lakott olyan az ő pogány mennyországukban is, a magtalanok segítője, a szülőasszonyok pártfogója, a neki szentelt kedden tisztult *Nagyboldogasszony*, akinek az udvari népei voltak a *kisasszonyok*.

A Szűzanyát is csak úgy kellett tisztelni, mint a Nagyboldogasszonyt, tiszta szívvel, tiszta élettel, jámbor fohással, zengő énekkel s úgy is tisztelték, a két szentasszony kultusza egybeolvadt s az új hit papjai se szóltak ez ellen semmit. Tudták ők azt, hogy a pogány istenasszonyok gyorsan bele fognak veszni a liliomos Szűz fénykörébe s nem marad belőlük más, csak a nevük, azt is a Mária fogja viselni.

Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya: ez volt a címe a fiatal szegedi káplán értekezésének. amelyben megfejtette a Boldogasszony-rejtélyt s amelyet az Akadémia adott ki. De ezt megelőzte két hatalmas népköltési gyűjteménye.

Koszorúk az Alföld vadvirágaiból

és a háromkötetes

Szeged népe, Ős-Szeged népköltése

, a legtöbbet idézett, külföldön is ismert s már itthon is régen ritkaságszámba menő folklorisztikai gyűjteményünk.

Aztán jött még néhány úttörő tanulmány, a *Csillagok nyelvhagyományainkban*, a *Világunk alakulásai*

, a
G

yermekekijesztők és rablók

s a szegedi segédlelkész neve kezdett nagyon fölkapott lenni a magyar tudományban. Hunfalvy Pál buzdító leveleket ír neki, Ipolyi Arnold pedig bírálata alá bocsátja a kéziratait s Gyulai Pál már az akadémiai tagság reményét is megcsillantja előtte, amikor a nagylendületűnek indult élet keresztülbukik és keresztbetörik egy szalmaszálon.

IV.

1891-ben megüresedett a szeged-rókusi plébánosi állás. Kálmány Lajos azt gondolta, hogy ha ő jó az Akadémiának arra, hogy kiadja a könyveit, a rókusi plébániának is jó lesz arra, hogy ő vezesse az anyakönyvet. Beadta a kérvényét és elmondta benne, hogy Szeged néphagyományainak a megmentésével mekkora szolgálatot tett ő a városának, hát még mennyit tehet akkor, ha gondtalan kenyeret és állandó födelet biztosít neki a szülőváros. Ezen persze élénken derülnek a város akkori atyjai. A folklort még akkor hírből se ismerték, ellenben Kálmányt annál jobban ismerték a hírből. Tudták róla, hogy összeférhetetlen, hörcsögös természetű paraszt-pap, aki nem ért a maga kelletéshez és az úri szokásokhoz. Aztán néminemű hazaárulásban is ludas volt. Olyasmit állított, hogy a szegedi megyeség nem éppen keveretlen magyarság. Van abban kun is, török is, tót is, rác is, görög is, dalmát is. Így játszott össze minden abban, hogy Kálmány Lajos nem kellett rókusi papnak.

Az amúgy is indulatos természetű emberrettenetes dühvel hagyta el Szegedet és azzal az elhatározással, hogy képpel se fordul többet a meggyűlölt város felé. Elment belőle szép pirosképű, mosolygós szemű fiatal papnak és mikor évtizedek múlva visszatért belé, akkor már az egész világgal tengelyt akasztott, teljesen elvadult ősemlék gyanánt járt az idegen városban, amely ügyet se vetett rá.

V.

Igazságtalanság volna csak a magyar életet tenni felelőssé a legnagyobb magyar folklorista tragikus sorsáért. Azok közé az emberek közé tartozott, akik már a születésükkor el vannak jegyezve a fátummal s az élet napos oldalán is esőben járnak.

Papi stációiból meg lehetne szerkeszteni a csanádi egyházmegye térképét, mert nem tudott egyhelyben maradni, szerencséjére az alföldi folklóre-nek, de végletére magának.

Nagytermészetű, nyers-nyakas ember hírébe keveredik, aki nem sokat ád se szolgabíróra, se tanfelügyelőre, ha magát külön embernek érzi náluk s ha úgy jön a sora, nekihörcsögösödik magának a püspöknek.

Furcsálják, hogy pap létére eljár a parasztlakodalmakba, dugott bálókra, kukoricafosztókákra s örökösen kántáltatja az embereket. Beszélik, hogy mikor egyszer a tanfelügyelő hospitált nála, mint hitoktatónál, Dávid király felől vallatta a gyereket.

– No aztán miben jelösködött ez a Dávid király? – kérdezte a hitoktató úr.

– Igön szép nótákat tudott cimbalmozni.

– Hát aztán te tudnál-e olyan szép nótát?

– Ojjé, még szöbbet is – vigyorodott el a gyerek.

– No hát mondd el hamar a nagyságos tanfelügyelő úrnak!

S a tisztelendő úr, akinek nevetett a szeme az örömtől, míg a siheder elkornyikált valami ősi balladát, sehogy se tudta megérteni, hogy a nagyságos tanfelügyelő úr mért ráncolja össze a szemöldökét és mért fordul ki az iskolából köszönés nélkül.

Följelentették a püspöknek is, hogy mindenféle trágár verseket mondat a gyerekekkel s még le is írja az arcátlanságokat és cukrot ígér annak, aki valami újat tud mondani. A püspök megszidta, a közigazgatási bizottság megintette s hányták-vetették egyik faluból a másikba. Tíz év alatt, 1881-től 1841-ig nyolc helyen paposkodott, de csak nem javult meg sehol se.

Mindenütt a néppel fújt egy követ, amelynek egyre jobban magára szedte a szokásait is.

Magyarszentmártoni pap korában egyszer nagyon ráestellett a cserény körül, ahol pásztornótákat jegyezgetett. Fáztak is már, be is sötétedett, s abba kellett hagyni a munkát.

– Ejnye, ejnye – dörmögött Kálmány –, nem gyújthatnánk egy kis tüzet?

– Ha csak nem lopunk egy kis fát – vélekedett csöndesen a pásztor. – Ott a tanya mellett van egy kis rőzse. Tisztelendő úr szokott-e fát lopni?

– Hm, hát te szoktál? – nézett rá Kálmány. – Én még eddig nem szoktam, de most megpróbálom.

S kis vártatva a lopott rőzse piros fényében danolt a pásztor s Lajos pap éjfélig róttá az ősi ritmusokat.

VI.

A hatóságokkal való örökös perpatvar először az idegeit foszlatta szét, aztán a fizikumát viselte meg s a vérbő, italkedvelő ember jobboldalát 1908-ban megütötte a szél. Amikor valamennyire felépült, püspöke nyugdíjba tette s ekkor került vissza Szegedre, ahol tíz évig élte Diogenes életét. Nem érintkezett senkivel, nem vette az embereket semmibe és a napi sétáit hajnali két-három óra közt végezte a kihalt uccákon. Ha valami kényszerűség nappal is kivitte az uccára, sokan megfordultak különös alakja után, de kevesen tudták, kicsoda. A halála is ember híre nélkül történt. Lakásában, amelyet valószínűleg nem takarítottak többet attól kezdve, hogy beleköltözött, egy kis iskolásgyerek találta meg a vackán, akitől rossz irkákat szokott venni kéziratpapírnak. Többnapos halott lehetett már akkor, – patkányokat rezzentett el az ajtónyitás az arcáról.

Nincs fantázia, amely elképzelhetné annak a lakásnak az elhagyatottságát. Mikor én körülnéztem benne a temetés után, a könyvek és kéziratok térdig borították a két szoba padlóját és a konyhát. De könyvek és írások heverték a szekrények tetején is, az ágy alatt is, a kanapé alatt is, szalmatörök és fosztott toll közt s a mi könyvkedvelő teremtménye van a jó Istennek, a

könyvskorpió és a patkány közt, az mind otthagya a nyomát. Volt könyv, amelynek csak a tábláját hagyta meg a pocok és volt könyv, amelynek nyolc ívét tizenhét helyről szedtem össze. Valami kétszáz éves latin salabakter, finn mitológia, nagyszerű rézmetszetekkel, nagyértékű ritkaság, többet kaphatott volna érte, mint egész évi nyugdíja volt.

VII.

A nádtetejű félház tenyérnyi udvaráról volt a temetés, zuhogó esőben, a koporsótól öt lépésre szemétdomb, rothadt kukoricaszárból ágyazva palló a sárba, hogy a halottvivők ne káromkodjanak olyan nagyon, mikor a koporsót kiviszik az uccára; a nyitott kapuban két öregasszony, rongyos kolduskák, sopánkodnak a világ folyásán – akkor is spanyolos idő járt – s azt mondja az egyik:

– Tudja, lelköm, ha legalább korelát vagy valami dögvészödelmet adna mán az a fölséges úristen, hogy halottmosogatónak el vihetné magát az embör valamőre...

Tudós, akinek a néplélekben való és hálás volt a mestersége, soha stílusosabb környezetben nem hagyta még el a világot.

VIII.

Most azt írják nekem Szegedről, hogy mozgolódás von otthon, emléket akarnak állítani Kálmány Lajosnak s énram is számítanak. Nem énram ne számítsanak. Mindig szégyenlem magam, az ilyen jóvátételeknél. Vagy azt se bánom, ha márványtáblát teszünk a féltetejű házra, de akkor abba ezt vésessük bele:

– Dolgozzatok a hazának, mint Kálmány Lajos és akkor meghalhattok úgy, mint Kálmány Lajos.

Forrás: Magyar Hírlap XXXVII. évfolyam 24. szám. 1927. 5-6.

Az utolsó magyar sámán

Írta: Móra Ferenc

2021. június 01. kedd, 00:00 -

https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarHirlap1891_1927_01/?query=k%C3%A1lm%C3%A1ny%20lajos&pg=332&layout=s